

Karl Rygh,
en merkesmann i Videnskapsselskapets historie

Av

S. SCHMIDT-NIELSEN

(Tale på Høgtidsdagen 26de februar 1944)

Vår minnejetong for 1944 bærer KARL RYGHS bilde. Den er preget like meget for å hedre en betydelig arkeologisk forsker som den mann der i første rekke har inaugerert den 3dje periode i vårt ærverdige selskaps historie, den periode som begynte i 1874, og som rettest betegnes som det muscale forskingsarbeids periode.

Karl Ditlev Rygh var født på gården Haug i Værdalen den 7de juni 1839. Etter å ha fått sin første undervisning ved huslærer hjemme på lensmannsgården, blant annet av den eldre bror Oluf (fra 1863 professor i arkeologi ved Universitetet), kom Karl Rygh 14 år gammel til Trondhjems Katedralskole, hvorfra han i 1857 dimittertes til Universitetet. Her tok han i 1863 filologisk embetseksamen. I 1865 ble Rygh adjunkt ved Trondhjems Katedralskole, og var siden knyttet til denne by. Ved Katedralskolen underviste han i historie, latin og oldnorsk i gymnasiet, fra 1887 som overlærer. Til Videnskapsselskapets oldsaksamling ble han knyttet i 1870 som ulønnet bestyrer. Det er den gjerning han øvet her, til dels i forbindelse med Foreningen til norske Fortidsminnesmerkens Bevaring, som vil bringe Ryghs navn til ettertiden.

Ryghs vitenskapelige interesser var særlig knyttet til stedsnavnsforskning og forhistorisk arkeologi, sikkerlig i stor utstrekning foranlediget av broren, professor Oluf Rygh. Det er av Th. Petersen i Videnskapsselskapets Skrifter for 1915 gjort utførlig rede for Ryghs forskergjerning, så jeg behøver bare i dag å erindre om det pionerarbeid han utførte over Trøndelags den gang i det nærmeste utforskete arkeologi, hans monumentale verk over norske gårdnavn (5 bind, over 2000 sider av det av Oluf Rygh grunnlagte «Norsk Gaardnavn»), og videre hans arbeider over elvenavn, personnavn, tilnavn. Rygh har foretatt

et stort antall utgravninger, beskrevne i reiseberetninger og i de årlige tilvekstfortegnelser fra Oldsaksamlingen. Nevnes skal også hans innsats ved utforskning og konservering av trøndske kulturminner (kirker, kirkeruiner, Steinviksholm) i forbindelse med Fortidsminnesmerkeforeningen. Da Rygh overtok Oldsaksamlingen i 1870, hadde den 558, da han forlot den ved sin død 10de mars 1915, hadde den 11266 nummer. Også en legmann vil kunne forstå den betydelige arbeidsinnsats som ligger bak disse nøkterne tall. Med den nitide form Ryghs kataloger og tilvekstfortegnelser har fått, utgjør de et kildemateriale av høy verdi. Jeg henviser herom og for Ryghs betydelige litterære produksjon til Th. Petersens førnevnte biografi.

Man får av alt hva der foreligger, den største respekt for Ryghs vitenskapelige innsats og produksjon, og det så meget mer som den for den største delen faller i det tidsrom han var knyttet til Katedralskolen og den daglige oppslitende lærergjering. Først i 1899 kunde han ta avskjed som overlærer for bare å være Oldsaksamlingens bestyrer, men da var han jo allerede 60 år. Det er noe tragisk i dette at en mann med så eminente evner og begavelse ikke tidligere hadde fått en livstilling som forsker.

Om Ryghs anseelse som oldforsker vitner det at han allerede i 1878 var valt inn i Videnskapsselskabet i Kristiania og i 1889 som medlem av Det Kgl Oldskriftsselskab i København. Ved 75 års dagen i 1914 ble han hyllet med et festskrift av norske arkeologer.

La oss dernest se på Ryghs fortjenester av vårt selskaps organisasjon. Det ble som bekjent grunnlagt på et tidspunkt da vårt land hverken hadde universitet, offentlige bibliotek eller museer. Rygh (jfr side 7 i K. Rygh: Bidrag til det throndhjemse videnskabsselskabs historie i ældre tid. Throndhjem 1874) har fremholdt at det ikke er urimelig at stifterne tenkte seg muligheten av at selskapet skulde danne grunnlaget for opprettelsen av et norsk universitet. De opprinnelige statutter («Statuter for det Kongelige Norske Videnskabers Selskab», Givet paa Vort Slot Travendahl den 17de julii Anno 1767, Tronhjem 1785) var meget vidtfaavnende, de «udelukket ikke nogen grundig, nyttig, eller smuk Videnskab», men hadde dessuten i pakt med tidens ånd også fått en bestemmelse om at «bør man i sær see paa det, som kan være Fædrelandet til Nytte; hvorfor ogsaa det som kan tiene til at forbedre Land-Huusholdningen, f. Ex. Agerdyrkingen, Fiskerierne, og saa videre, bør med Flid drives» (jfr punkt 9). Som fremholdt av Rygh (l.c.) er det mulig at lovenes

vide fatning ikke skyldes Gunnerus, men regjeringen, som har villet legge en demper på universitetstendensene ved å forene et vitenskapsselskap og et landhusholdningsselskap i en institusjon.

Mens selskapet i de første desennier av sin tilværelse må sies å ha fylt tidens krav til et vitenskapsselskap, kom «det praktisk nyttige» i de første tre fjerdedeler av det 19de århundre til å innta en bred plass i den i og for seg ikke store virksomhet. Leopold von Buch skrev allerede i 1810 (Leopold von Buch: Reise durch Norwegen und Lappland, Erster Theil», Berlin 1810 s. 233) om selskapet at «Der Dämon der populären Nützlichkei hat sich über diese Anstalt, wie über so viele andere, verbreitet, und wie immer, und wie es auch immerfort seyn wird, hat ihren wohlthätigen Einfluss erstickt». Det kan ikke sees bort fra at videre fremover i århundret ble samlingene forsømt, og de relativt små midler man hadde, ble spredt på de aller forskjelligste oppgaver, oppgaver som ofte lå altfor langt borte fra det som vi synes burde ligget nærmest for en institusjon i Trondheim. Derfor kan dog den kritikk Welhaven i 1834 kom med i Norges Dæmring («Den gamle ko, der endnu ei har malket, Der nu staar blind og lam blandt Støv og Skimmel»), ikke ansees helt berettiget.

Allerede i midten av forrige århundre gjorde det seg røster gjeldende som mente at selskapet burde konsentrere sin virksomhet på samlinger og i forbindelse dermed stående forskingsvirksomhet, særlig vedrørende Trøndelag og det nordlige Norge. Men den humanistisk innstilte direksjon hevdet lenge at museumsvirksomhet var uforenlig med et vitenskapsselskaps karakter og oppgaver. I 1856 ble riktignok Vilhelm Storm ansatt som konservator i zoologi, og i 1870 overtok, som før nevnt, Karl Rygh Oldsaksamlingen, men noen forståelse for «Samlingernes Betydning for den videnskabelige Forskning» fant de ikke hos direksjonen.

Det er ikke i dag høve til å gå noe nærmere inn på de forskjellige faser av den kamp som måtte bli resultatet av dette, og som i 1874 førte til lovforandring. Her seiret Rygh etter en, som det synes, bitter strid. Det ble fastslått at selskapets midler i første rekke skulde anvendes til å utvikle samlingene og fremme studiet av naturhistorie, arkeologi og historie, særlig hva angår det nordenfjelske Norge. I sine motiver for lovforandringen hevdet Rygh og Storm at «I de Videnskaber hvorom her er tale, Naturhistorien og Oldhistorien, er jo nu for Tiden de videnskabelig anlagte og bestyrede Samlinger den eneste aner-

kjendte Methode for Forskning. Forskning og Samlinger kan ikke skilles ad» (jfr Karl Rygh og V. Storm: «Ændringsforslag til det i det kgl norske Videnskabers Selskab fremlagte Forslag til nye Statuter for Selskabet». Forslaget er datert 18de mars 1873, og trykt i Georg K. Petersens Bogtrykkeri). Dette er da selvsagt, vil vi alle hevde i dag, men den gang var det nødvendig ikke bare å si det, men det måtte kjempes for riktigheten av del mot de mange som, for å sitere Rygh og Storm, mente at samlinger var «et slags populær Udvækst af Videnskaberne, som en Forlystelsesanstalt for Publikum, hvor Skuelysten kan tilfredsstilles og maaske ogsaa et og andet erfares». Etter direksjonens mening kunde og burde derfor samlingsvirksomheten avspises med minst mulig av pengemidler. Det ble imidlertid som Rygh vilde, og alle trøndere kan glede seg over den rike vekst samlinger og forskning har hatt i perioden etter 1874, den museale forskingsperiode.

En videre utvikling, kanskje konsekvens, av lovforandringen i 1874 og det senere kombinerte samlings- og forskingsarbeid førte til at man i 1903 føyet «Trondhjems Museum» som en undertitel til selskapets navn. Samtidig ble det besluttet at medlemmer ikke lenger skulde velges inn; man skulde bare melde seg og betale den fastsatte kontingent. Dermed var selskapet i realiteten omdannet til en museumsforening, men med bibehold av det gamle navn. Virksomheten fortsatte etter den i 1874 fastsatte ramme.

Man må ha lov til å forbause seg over at den siste formalitet for medlemskap ble opphevet etter at Norges Tekniske Høgskole var besluttet henlagt til byen, og man derfor måtte regne med tilgang av et ikke ubetydelig antall naturvitenskapsmenn. Jeg husker en samtale om dette jeg sommeren 1902 hadde med Kristian Koren, den daværende stiftsarkivar, en mann som stod forslagsstillerne av 1903 nær. Koren syntes at det var en formastelig tanke å kunne tenke på å beholde et virkelig vitenskaps-selskap i denne by, og den mening var han ikke alene om. Det var, som det fremgår av dokumentene, dem som i 1903 mente at man like godt med det samme også kunde gi avkall på det gamle tradisjonsrike navn. Så ble det heldigvis ikke. —

Da Leopold von Buch i 1810 skrev sine tidligere siterte berømlige ord om «den populære nyttighets demon», føyet han til (l.c.) «Aber vielleicht nur ein Stoss, und die Flamme bricht wieder auf das neue hervor», et tillegg som imidlertid ikke siteres av dem som har brukt von Buchs uttalelse for å kritisere det gamle selskaps virksomhet i forrige århundre. Erindres bør

det også at Rygh i sin førnevnte motivering (s. 10) sier at «et Selsk. efter vor Plan er den bedste Forberedelse for en større videnskabelig Fremtid ogsaa for denne by».

Vi vil jo gjerne tro at en sådan kom i og med at Norges tekniske høgskole ble åpnet i 1910 og et større antall forskere innen naturvitenskap og teknikk begynte sin virksomhet her i byen. Senere kom jo Lærerhøgskolen og et antall humanistiske forskere. Jeg vil i denne forbindelse erindre om at allerede Gunnerus var klar over at et universitet krevde et vitenskaps-selskap ved siden av seg. Derfor foreslo Gunnerus i sin universitetsplan av 1771 samtidig med at han foreslo Universitetet henlagt til Kristiansand, at Videnskapsselskapet måtte flyttes fra Trondheim til Kristiansand. Hva Gunnerus den gang anså som et selvsagt supplement til et universitet, må i dag gjelde for høgskolene.

Som en moden frukt av de nye forhold kom da i 1926 omorganiseringen av vårt gamle Videnskapsselskap fra 1760, således at det ble delt i 2 av hinannen helt uavhengige institusjoner, et vitenskaps-selskap og et museum. Dermed inaugerertes den 4de periode i dets 166 årige historie, som vi håper og venter med en fruktbar utvikling for begge institusjoner og deres forskjelligartede oppgaver.

Man kan kanskje diskutere om lovforandringen av 1874 virkelig var påkrevd. Tross alt er det grunn til å tro at denne har ført til at det gamle navn ble bevart helt til notiden. Hvis Karl Ryghs initiativ i 1874 ikke hadde ført fram, hadde det neppe i 1926 vært noe «Det Kgl Norske Videnskabers Selskab» å rekonstruere, ikke noen forpliktende arv å overta.

Dette er en viktig grunn til at vi i dag hedrer Karl Ditlev Rygh ved å la årets minnejetonng bære hans bilde. Det er med rette forsynt med den tradisjonsbundne enkle innskrift Socius noster. Den kunde i dag vært utdypet til: Investigator, Signifer, Vir.